

HÅKAN GERGILS:

Septemberrevolutionen

Sovjetunionen genomgår nu en förändring som är fullt i klass med en revolution. Vägen till politisk demokrati och fri ekonomi är lång och svår. Ett problem är att kommunister finns kvar på alla nivåer inom byråkratin.

Centralmakten har förlorat sin legitimitet och sin förmåga att genomföra väsentliga politiska beslut. Nu måste republikerna utnyttjas som maktbas i stället.

Sovjetunionen har begåvats med en engelsk affärstidning, *Commersant*, som utkommer varje vecka. Så här står det i dess redaktionella ruta:

Commersant publicerades först 1908. Suspendades 1917 av skäl som tidningen inte kunde kontrollera, och återupptog publiceringen i januari 1990.

Denna tidning kallar Sovjetunionens nya ekonomiska ordning för septemberrevolutionen. Andra har talat om utvecklingen i Sovjet som den andra revolutionen. Oavsett vilken beteckning man använder, så är det ingen tvekan om att den stora kommunistiska giganten nu genomgår en förändring som är fullt i klass med en revolution, även om medlen hittills är relativt fredliga.

Mitt under denna revolution passade den Washington-baserade tankesmedjan Cato Institute, på att hålla en veckolång konferens i Moskva. Den ordnades tillsammans med Sovjetiska vetenskapsakademien, och attraherade inte bara en stor mängd amerikanska ekonomiprofessorer, utan också sovjetiska ekonomer och politiker.

En av deltagarna var Leningrads borgmästare, den radikale Anatolij Sobjak. Han ställde frågan: Kan vi övergå till marknadsekonomi utan inbördeskrig?

När detta skrives har utan tvivel de avgörande stegen tagits i riktning mot en politisk demokrati och en fri ekonomi i Sovjetunionen. Även om huvudlinjerna för Sovjetunionen är klara, så är osäkerheten stor både vad det gäller utformningen av de lagar och regler som skall gälla, och om hur man skall kunna införa de nya reglerna.

Håkan Gergils är mediakonsult och VD för Ecofin.

Sjatalin mot Ryzjkov

För många har nog skillnaden mellan de två ekonomiska planerna, som diskuterats i Sovjetunionen, varit mycket oklara.

Vad har Sjatalin stått för?

På vilket sätt har Ryzjkovs plan skilt sig från Sjatalins?

Först ska sägas att premiärminister Nicolai Ryzjkov i flera omgångar utarbetat ett nytt ekonomiskt system för Sovjetunionen. Först skedde detta hösten 1989, med den så kallade "Abalkinplanen", som presenterades i oktober för ett år sedan. Den planen stoppade dock Ryzjkov själv, på julafton, genom att då i stället få Högsta Sovjet med på en ny femårs-plan.

Sedan fortsatte arbetet under våren, också med "Abalkin" som ansvarig, och det programmet lades fram i maj. Bl a skulle brödriserna tredubblas, något som föranledde demonstrationer och hamstring. I Högsta Sovjet fick Ryzjkov bakläxa och lovade lägga fram en ny plan före september i år.

Den nya planen presenterade Ryzjkov för Högsta Sovjet den tionde september och en tredje gång hade "Abalkin" haft huvudansvaret. Parallellt med detta arbete hade dock Boris Jeltsin utarbetat en annan plan; den s k "Sjatalin-planen", utarbetad av 13 unga marknadsekonomer. Här ingick både medarbetare till Jeltsin och till Gorbatsjov.

I början på september stod därför i Högsta Sovjet två ekonomiska planer emot varandra. Ryzjkov/Abalkin mot Sjatalin. Men Sjatalin-planen hade också blivit uppbackad av presidenten Gorbatsjov, som därigenom tog avstånd från sin egen premiärministers förslag.

Vad skiljer planerna åt?

På tre avgörande områden skiljer sig Ryzjkovs plan från Sjatalins.

Politiskt viktigast är nog frågan om Sovjetunionen i fortsättningen skall vara medelpunkten eller om republikerna ska vara självstyrande. Sjatalin har föreslagit att republikerna ska vara självständiga, och forma en lösare konfederativ union. Ryzjkov å sin sida föreslog att unionen skulle vara kvar med samma centrala ställning som tidigare.

Den andra skillnaden gäller äganderätten. Sjatalin vill låta privat ägande gälla för praktiskt taget alla produktionsmedel och därtill bostäder och hus. Ryzjkov å sin sida vill bara låta mindre företag bli privatägda.

Även på prisbildningens område skiljer sig Ryzjkov väsentligt från Sjatalin. Enligt Ryzjkovs plan skulle även i fortsättningen priserna vara administrativt satta, medan Sjatalin å sin sida föreslog en fri prissättning. Då skall tilläggas att Sjatalin har undantagit en hel del viktiga livsmedel från fri prissättning under de första 500 dagarna.

Den nya konfederationen

På senare tid har Michael Gorbatsjov förstått att centralmakten förlorat sin legitimitet. I vårt fall har den förlorat sin förmåga att genomföra väsentliga politiska beslut. Vad som då återstår är att försöka utnyttja republikerna som maktbas i stället.

Här har vi säkert skälet till varför Gorbatsjov nu stödjer Sjatalin-planen. Därtill är han nödd och tvungen. Medan Ryzjkov å sin sida inte förstått utvecklingen riktigt.

Den nya sovjetiska federativa staten kommer att få tre huvuduppgifter

- militärt försvar
- stabil och konvertibel valuta
- garant för privat ägande.

Däremot kommer centralmakten inte att få någon självständig beskattningsrätt, åtminstone inte om Sjatalin-planen går igenom.

De autonoma republikerna, de självständiga staterna, måste acceptera den skatteuppbörd som unionen behöver. Alternativet är att republikerna direkt svarar för den nya konfederationens finansiering.

Mycket radikalt är också Sjatalins förslag att centralmakten inte skall få låna upp pengar i den sovjetiska centralbanken. För övrigt är den nya centralbanken, en omvandling av Gossbank, USA-inspirerad. Den har fått namnet Den Federala Banken.

Beslutsordningen

Högsta Sovjet kunde inte fatta något beslut om hur den nya ekonomiska ordningen skall se ut i unionen. Inte heller hur den politiska federationen skall se ut.

Ryzjkov hotade avgå som regeringschef, något som Gorbatjov inte önskade. Många ledamöter i Högsta Sovjet tog nog intryck av varningar för att en radikal övergång till marknadsekonomi skulle riskera att förorsaka ekonomisk kollaps. Därför gick det inte att få kворum när Högsta Sovjet skulle ta ställning fredagen den 21 september. Mer än en tredjedel av ledamöterna hade helt enkelt sett till att försvinna.

Beslut kunde därför tas först efter helgen, måndagen den 24 september. Då

hade president Michael Gorbatjov på sitt vidunderliga sätt sytt ihop en ny politisk lösning. Han föreslog att man skulle göra en kompromiss mellan Ryzjkovs och Sjatalins planer, men att Högsta Sovjet skulle slippa att ta ställning. I stället skulle Ryzjkov i form av president-dekret få fatta beslut om hela den nyordning i ekonomi och politik som stundar.

Högsta Sovjet gav Gorbatjov de begärda fullmakterna för de kommande 18 månaderna. I botten lade man dock ett principbeslut om att införa marknadsekonomi. Hur den skall utformas, det får Gorbatjov inom någon månad klara ut i form av dekret.

Går planen att genomföra?

Den ekonomiska plan som Gorbatjov med hjälp av presidentdekret nu genomför är till mycket stor del Sjatalins plan. Men säkert finns där med ord och vändningar som kommer ifrån hans premiärminister Nikolaj Ryzjkov.

Men det är inte ord eller tjugiga begrepp som kommer avgöra om Sovjetunionen lyckas övergå till marknadsekonomi. Här kan man ha sina dubier, eftersom förfallet gått ganska långt i Sovjetunionen nu. De sociala spänningarna är starka, och en total social urladdning kan komma om vintern medför umbäranden, kanske till och med hungerkatastrofer.

För att genomföra den nya ekonomiska ordningen krävs någon form av stark makt, så att lagar och bestämmelser efterföljs, företag privatiseras, myndigheters befogenheter reduceras etc. Denna makt har i dag inte unionens regering men kanske republikernas politiska organ.

Därtill kommer att tilltron till de sovje-

tiska politikerna är låg. Det finns egentligen bara en politiker med förtroende och det är Boris Jeltsin. Han får ett stöd av befolkningen på ca 60 %. Motsvarande stöd för Gorbatjov ligger på 15–30 %, beroende på vilken undersökning man litar på.

Motkrafter

Det finns speciella faktorer i Sovjetunionen, som man kanske inte med en gång tänker på. Landet är en ideologiserad nation, med en indoktrinerad befolkning. Landet har varit totalitärt under 73 år av kommunistiskt styre. Men inte heller dessförinnan hade man politisk eller ekonomisk frihet.

Till denna ideologifaktor kommer två andra faktorer, som är speciellt besvärliga för ett land när tiden är den allra knappaste resursen.

Byråkratifaktorn och nomenklaturafaktorn

Den sovjetiska byråkratin består av 18 miljoner tjänstemän, merparten anställda i statens tjänst. Dessa är inte vana vid egna beslut och inte heller vid att handla snabbt.

Därtill skall byråkratin skäras ner vilket betyder att många avskedas (5–10 % första året). Stora delar av byråkratin ska dessutom överföras från centralmakten till republikerna och lokala organ. Inte heller detta är någon lätt åtgärd.

Nomenklaturafaktorn är säkert lika besvärande som den stora byråkratin. Vad jag åsyftar här är det gamla gardet, de frälsta kommunisterna. På alla nivåer inom byråkratin finns kommunisterna kvar. Det hjälper inte att dessa då och då

talar om marknadens överlägsenhet, för de vet inte vad de talar om. I grund och botten är de ideologiskt inriktade på planhushållning och socialism, och är knappast några trogna medarbetare i strävan att införa marknadsekonomi.

Privatisering

Privatiseringen i Sovjetunionen är besvärlig att genomföra. Särskilt gäller detta industrisektorn, som är utomordentligt hårt centraliserad.

Ett genomsnittligt sovjetiskt industriföretag är tio gånger större än motsvarande i Tyskland eller Frankrike. Det betyder också att många enskilda företag har monopol på sin marknad, vilket också gör det svårt att privatisera/bryta upp företaget.

För övrigt kan noteras att den privata affärsverksamhet som hittills tillåtits i Sovjetunionen, i första hand i form av kooperativ, under detta år stött på väldiga problem. Få har observerat att en tredjedel av de privata företagen har tvingats stänga efter ingrepp av politikerna. All verksamhet som har gällt handel, och då inte försäljning till slutkonsument, har stoppats. Endast detaljhandel och varuproduktion är tillåten sedan förste januari 1990. Nu ska detta dock ändras på. Men det talar en del om hur svårt det är att göra förändringar i Sovjetunionen.

Skall vi hjälpa Sovjetunionen?

Det är ingen tvekan om att Sovjetunionen i dag behöver hjälp. Det gigantiska landet med dess 15 republiker kommer inte att klara att gå över till marknadsekonomi av egen kraft. Skulle landet/unionen falla

samma utbryter sociala oroligheter och förmodligen inbördeskrig.

Detta kan i sin tur leda till svåra svältkatastrofer, beroende också på en kollapsad ekonomi, och det kan driva tiotals miljoner ryssar, ukrainare och andra att "invadera" Västeuropa.

Vad kan vi göra?

Först vad vi inte får göra:

Vi får *inte* ge bidrag till Sovjetregeringen så att dessa kan fortsätta att hanka sig fram utan att införa privat äganderätt och en riktig marknadsekonomi. Det första kravet måste således vara att man så i grunden omformar både det ekonomiska och politiska systemet att demokrati och marknadsekonomi blir införd i Sovjetunionen.

När så skett kan vi gå vidare. För min del tycker jag att det finns fyra olika hjälpbehov. För det första, och kanske mycket snart, rör det sig om katastrofhjälp. Vi får se upp så att sovjetmedborgarna inte drabbas av en svår hungersnöd.

Sedan gäller det att ge dem ideologihjälp; hjälp att införa marknadsekonomi. Detta är inte någon lätt uppgift, eftersom hela den sovjetiska mentaliteten går ut på planer, planer och åter planer, för att inte tala om order, order och åter order. En ut-

bildning av det sovjetiska folket (om det finns något sådant) i marknadsekonomi under en 10-årsperiod vore att önska sig.

Sedan behövs det teknisk hjälp; know-how.

I Sovjetunionen vet man inte hur man bygger upp detaljhandel, bankrörelse, aktiemarknad, modern industri, ja kunskapen om allt i vårt moderna samhälle saknas. Denna kunskapshjälp är avgörande för en förändring av Sovjetunionen.

Till detta kommer behovet av finansiell hjälp. Men det bör vara projektlån, helst privata lån (med garanti) till enstaka projekt. Då kan det behövas en rejäl Marshall-hjälp som i så fall får ske under ledning av EG, G7-länderna, IMF, Världsbanken med flera stora institutioner.

En del liberala ekonomer invänder emot det ovan skisserade hjälpprogrammet, åtminstone den finansiella hjälpen, men jag tror att sådan är absolut nödvändig. Man kan bara jämföra med ett företag i kris. Det räcker inte att ge ett sådant företag en ny strategi; nytt management, utan det måste också till friskt kapital. Sak samma gäller ett stort land i kris.

Det räcker således inte bara att vi ber en bön om att Sovjetunionen skall utvecklas till en demokrati med marknadsekonomi, utan vi får nog vara så goda och göra en del insatser också.